

לא יחבול ריחיים ורכב

"לא יחבול ריחיים ורכב פי נפש הוא חבל" (דברים כד ו).¹

משנה מסכת בבא מציעא פרק ט משנה יג

המלוה את חברו לא ימשכנו אלא בבית דין, ולא יכנס לביתו ליטול משכנו. שנאמר: "בחוץ תעמוד" (דברים כד יא).² היו לו שני כלים - נוטל אחד ומניח אחד; ומחזיר את הכר בלילה ואת המחרשה ביום.³ ... אלמנה, בין שהיא עניה בין שהיא עשירה, אין ממשכנין אותה, שנאמר: "ולא תחבול בגד אלמנה" (דברים כד יז).⁴

החובל את הריחיים עובר בלא תעשה, וחייב משום שני כלים, שנאמר: "לא יחבול ריחיים ורכב" (דברים כד ו).⁵ ולא ריחיים ורכב בלבד אמרו, אלא כל דבר שעושין בו אוכל נפש, שנאמר: "כי נפש הוא חובל".⁶

ספרי דברים פרשת כי תצא פסיקא רעב

"לא יחבול ריחיים ורכב", אין לי אלא ריחיים ורכב המיוחדים, מנין לרבות כל דבר? תלמוד לומר: "כי נפש הוא חובל". אם כן למה נאמר ריחיים ורכב? מה ריחיים ורכב מיוחדים שהם שני כלים ומשמשים מלאכה אחת וחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו, כך כל שני כלים שממששים מלאכה אחת, חייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו.⁷ "כי נפש הוא חובל" - להגיד מה גרם.⁸

¹ מספר פעמים נדרשת התורה לדין לקיחת או החזקת משכון של אדם עני שנצרך להלוואה וכעת גם למשכון שנתן כערבון. ראה שמות כה-כו: "אם חבל תחבל שלמת רעך עד בא השמש תשיבנו לו: כי הוא כסותה כסותו לבדה הוא שמלתו לערו במה יש כב והיה פי יצעק אלי ושמעתי כי חנון אני". וכן בפרשתנו אנו מספר פסוקים להלן: "כי תשה ברעך משאת מאומה לא תבא אל ב יתו לעבט עבטו: בחוץ תעמד והאיש אשר אתה נשה בו יוציא אלך את העבט החוצה: ואם איש עני הוא לא תשכב בעבטו: השב תשיב לו את העבט פבא השמש ושכב בשלמתו וברכך וכן תהיה צדקה לפני ה' אלהיך". וכאן נראה שיש דין מיוחד ב"חפצא", לא בתהליך, היינו שריחיים ורכב, אולי גם חפצים דומים, לא נלקחים כלל כמשכון.

² הגמרא בבבא מציעא יג ע"א מסיקה שלמרות שיש הבדל בין שליח בית דין ובין המלווה עצמו לגבי אופן גביית החוב, שליח בית דין יכול להפעיל יותר סמכות כלפי הלווה ואף להוציא ממנו בכוח ברחוב או בשוק, לגבי כניסה לבית, אין הבדל ושניהם עומדים בחוץ. ראה גם רמב"ם הלכות מלוה ולוה פרק ג הלכה ד: "המלוה את חברו אחד עני ואחד עשיר, לא ימשכנו אלא בבית דין (ב"ד). ואפילו שליח ב"ד שבא למשכן, לא יכנס לביתו וימשכנו, אלא עומד בחוץ והלוה נכנס לביתו ומוציא לו המשכון, שנאמר: בחוץ תעמוד. אם כן מה בין בעל חוב לשליח ב"ד? ששליח ב"ד יש לו ליקח המשכון מיד הלוה בזרוע ונותנו למלוה ובעל חוב אין לו ליקח המשכון עד שיתן לו הלוה". ואנו רוצים להתמקד בדין ריחיים ורכב ולא נוכל להרחיב בכל עניין משכון וגבייה.

³ מסביר קהתי ששני הכלים ביחד ניתנו כנגד ערך החוב, ובכל זאת, מחזיר לו כלי אחד (ומחזיק באחר) בהתאם לצורך הקיום של הלווה: "כגון אם הלווה היה עני והמלווה נטל ממנו כר ומחרשה לשם משכון, חייב הוא להחזיר את הכר בכל ערב שיישן עליו ואת המחרשה בכל בוקר, כדי לעשות בה מלאכתו". ואולי ההפך, שהלווה יבוא כל בוקר למלווה ייתן לו את הכר שהוא פיקדון היום ויקבל את המחרשה לעבודת היום, ובסוף היום יחזיר את המחרשה לפיקדון הלילה ויקבל את הכר לשנתו בלילה. יש כאן אולי לא רק עניין הומאני, אלא גם אינטרס משותף של שניהם. משינה טובה בלילה ומעבודת מחרשה ביום, יש סיכוי שהעני ישפר את מצבו ויוכל להחזיר את ההלוואה. ראה קהתי בהמשך שם שמביא את דברי התוספות שמסביר שכל עניין החזרת המשכון בוקר וערב הוא "כדי שלא יוכל הלווה לכפור וגם ימהר לפרוע חובו כי מתבייש שבכל יום ויום יחזירו משכונו". המלווה הוא בעצם הבעלים של המשכון, כל עוד ההלוואה בתוקף, וההחזרה לעני פעם או פעמיים ביום היא פקדון קצר מועד. האינטרס הכלכלי הכולל הוא שלווים יחזירו את חובם ולא יתחמקו! תקנות יתר וחמלה מוגזמת כלפי הלווים עשויה לפרום את המערכת הכלכלית-כספית ולגרור לכך ש"תינעל דלות בפני לווים" אחרים ונמצאו כולם מפסידים.

⁴ הרי לנו עוד פסוק בדיני משכון שלא הבאנו בהערה 1 לעיל, דין משכון (חבלה) באלמנה. כאן נכנס גורם נוסף של צניעות, ראה מחלוקת ר' יהודה ור' שמעון בתוספת מסכת בבא מציעא פרק י הלכה י: "אלמנה בין שהיא ענייה בין שהיא עשירה אין רשוי (רשאי) למשכן, שנאמר: לא תחבול בגד אלמנה - אחת ענייה ואחת עשירה דברי ר' יהודה. ור' שמעון אומר: ענייה אין רשוי למשכן, עשירה נוטל ואין מחזיר, שלא יהא הולך ובא אצלה שלא להשיא שם רע". ראה גם בגמרא סנהדרין כא ע"א: "דתניא: אלמנה, בין שהיא עניה בין שהיא עשירה - אין ממשכנין אותה ... דברי רבי יהודה. רבי שמעון אומר: עשירה - ממשכנין אותה, ענייה - אין ממשכנין אותה, ואתה חייב להחזיר לה, ואתה משיאה שם רע בשכנותיה".

⁵ למרות שמדובר בשני מרכיבים של כלי אחד, שהרי בד"כ אין שימוש לאבן הרכב בלי השכב (הריחיים) וכן ההפך, בכל זאת הדבר נחשב כשני כלים לעבור עליו בשני לאווים. את עניין מספר האיסורים או הלאווים שעובר מי שחובל ל ריחיים ורכב, נראה בגמרא וברמב"ם להלן. לעצם האיסור, נראה בפשטות שיש דין מיוחד בריחיים ורכב, שאין למשכנם כלל, בניגוד לכלים וחפצים כגון כר ומחרשה שראינו שניתן למשכן לזמנים קצובים. אבל גם בריחיים ורכב, יש להבחין בין משכון בשעת מתן ההלוואה ובין נטילת משכון בעת מ ועד הפירעון. ראה ספר החינוך מצוה תקפג: "ופירושו מורינו ישמרים אל, שאיסור זה אינו אלא כמשכון הכלים הנזכרים שלא בשעת הל וואה. אבל בשעת הל וואה ודאי מותר למשכן כל כלים שבעולם דלא גרע ממכר שאין מונעין לו לאדם מלמכור כל כליו או למשכנו".

⁶ כאן מתעוררות שתי שאלות שהן אולי אחת. האחת, מהי ההגדרה של כלי אוכל נפש? כל כלי המטבח המשמשים להכנת אוכל והגשתו? והשנייה, שאותה שואלים פרשני המשנה והתלמוד: מה ההבדל בין המחרשה והריחיים? מדוע זה אינו כלי אוכל נפש וזה כן? האם נבדיל למשל, בין ריחיים תעשייתיות שהן אולי דומות למחרשה ובין ריחיים ביתיות המשמשות לטחינת הלחם המשפחתי הביתי? האם נבדיל בין כלי המייצר פרנסה, המאפשרת החזרת המלווה (ראה הערה 2 לעיל) ובין כלי ביתי המשמש להכנת אוכל?

⁷ האמנם מרחיב הספרי את האיסור ל"כל שני כלים שממששים מלאכה אחת"? רק בגלל הדמיון הפיסי לריחיים ורכב?

⁸ היינו, מה הסיבה, מה גרם לצייוו זה. ביטוי זה מצוי בעיקר בספרא (תורת כהנים) ובספרי דברים, כגון זו: "כי נפש הבשר בדם הוא, להגיד מה גרם" (ספרא אחרי מות פרשה ח), ואף זו: "כי אני ה' מקדשם, להגיד מה גרם" (ספרא אמור פרשה ו). וכגון זו בספרי דברים ספרי דברים פרשת ראה פי סקא קח על ציווי המעשרות ללווים: "כי אין לו חלק ונחלה עמך, להגיד מה גרם". ולענייננו,

גמרא בבא מציעא קטו ע"א, קטז ע"א

אמר רב הונא : חבל ריחים - לוקה שתיים, משום ריחים ומשום כי נפש הוא ח ובל. ריחים ורכב - לוקה שלוש, משום ריחים ורכב, ומשום כי נפש הוא חובל. ורב יהודה אמר: חבל ריחים - לוקה אחת, ורכב - לוקה אחת, ריחים ורכב - לוקה שתיים. "כי נפש הוא חובל" – לשאר דברים הוא דאתא.⁹

תניא כוותיה דרב יהודה: חבל זוג של ספרים וצמד של פרות - חייב שתיים, זה בעצמו וזה בעצמו - אינו חייב אלא אחת. ותניא אידך: חבל זוג של ספרים וצמד של פרות, יכול לא יהא חייב אלא אחת - תלמוד לומר: "לא יחבול ריחים ורכב, מה ריחים ורכב שהן מיוחדין, שני כלים ועושין מלאכה אחת וחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו - אף כל דברים שהן שני כלים מיוחדים, ועושין מלאכה אחת - חייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו.¹⁰

ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה רמב

והמצוה הרמ"ב היא שהזהירנו מחבול כלים שעושין בהם בני אדם הכנת מזונותיהם כגון כלי הטחינה וכלי הלישה וכלי הבישול וכלי שחיטת הבהמות וזולת זה ממה שיקבצוהו שם דבר שעושין בו אוכל נפש.¹¹ ... ונשאר שנבאר לך הנה אמרם (שם) וחייב משום שני כלים ... כי זה יביא לחשוב שהן שתי מצות. וכל שכן באמרם (קיו א) וחייב על הריחים בפני עצמן ועל הרכב בפני עצמו.

... ומי שמשכן כלים רבים כל אחד מהן עושין בו אוכל נפש חייב על כל כלי וכלי. כגון שימשכן כלי הטחינה וכלי הלישה וכלי עשיית הפת. וזה מה שאין צריך לו באור. שהוא כמי שחבל בגד אלמנת ראובן ובגד אלמנת שמעון ובגד אלמנת לוי שהוא עובר על כל בגד ובגד. ואמנם ענין השאלה במי שחבל שני כלים בשניהם יחד ייעשה אוכל נפש ולא יספוק האחד מהם בלתי האחר בעשיית אוכל נפש. אם נאמר אחר שהאוכל אמנם תשלם עשייתו בשניהם יחד, הנה שניהם כגון כלי אחד ויהיה חייב משום כלי אחד, או אחר שהם שני כלים חייב על כל אחד בפני עצמו. ובארו לנו שהוא חייב עליהם משום שני כלים, יאמר, אע"פ שבהיקבץ שניהם תיעשה המלאכה. כגון ריחים ורכב שלא תיעשה הטחינה באחד משניהם בלתי האחר שהוא אם חבל ריחים ורכב יהיה כמו שחבל עריבה וסכין השחיטה שהם שני כלים כל אחד עומד למלאכתו. וזה הוא ענין אמרם וחייב משום שני כלים. לא שהן שתי מצות. וזה לשון ספרי בזה הענין שבארתי לך, אמרו מה ריחים ורכב מיוחדין שני כלים ומשמשיין מלאכה אחת וחייבין על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו, כך כל שני כלים שמשמשיין מלאכה אחת חייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו.¹²

רמב"ם הלכות מלוה ולוה פרק ג

הלכה ג: חבל כלים הרבה של אוכל נפש, כגון שחבל עריבה ויורה וסכין חייב על כל כלי וכלי בפני עצמו. אפילו שני כלים שהן עושין מלאכה אחת, חייב עליהן משום שני כלים ולוקה שתיים על שניהם, שנאמר: "לא יחבול ריחים ורכב" - לחייב על הריחים בפני עצמו ועל הרכב בפני עצמו. כשם שהרכב והריחים מיוחדין שהן שני כלים ומשמשיין מלאכה אחת וחייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו, וכך כל שני כלים אע"פ שמשמשיין מלאכה אחת חייב על זה בפני עצמו ועל זה בפני עצמו.

נראה מסיום המדרש שבאמת גם ספרי מסכים שמדובר בכלי אוכל נפש רק מסוג של "שני כלים ומשמשיים מלאכה אחת" ועדיין צ"ע.

⁹ נחלקו האמוראים בפירוש המשנה, בעניין מספר האיסורים שעובר מי שחובל רחיים ורכב. לפי רב הונא יוצא שהוא עובר על שלושה איסורים! אבל נראה ששיטת רב יהודה היא להלכה והפסוק "כי נפש הוא חובל" לא מוסיף איסור שלישי, אלא בא להרחיב את הדין לכלי אוכל נפש נוספים כפי שהמשנה מציינת: "כל דבר שעושים בו אוכל נפש". ואנחנו עדיין שואלים מה הוא "כל דבר" זה?

¹⁰ אגב הדיון במחלוקת רב הונא ורב יהודה, מצאנו שתי דוגמאות נוספות של ההרחבה של דין רחיים ורכב: זוג של ספרים וצמד (עול) המורכב ע"ג שתי פרות חורשות (ראה פירוש רש"י בגמרא שם. ושטיינזלץ פירש צמד הפרות עצמן ותוספות משיג על רש"י שלא מדובר בפרות; ואנחנו הבנו ברש"י שמדובר בעול עצמו, במכשיר, שבדומה לזוג של ספרים ולרחיים, יש לו צד לכל פרה ובכל זאת הוא מיועד לשתי פרות שתחרושנה ביחד). בהמשך הגמרא מובאת דוגמא נוספת של סכין של שחיטה ומסופר שם שמישהו לקח אותה כמשכון ממישהו אחר ואבוי חייב אותו להחזיר משום שהוא "כלי שעושים בו אוכל נפש". ואנחנו עדיין תמהים בעניין. ניחא סכין שחיטה (הגם שאין בו את דואליות של כלי דוגמת רחיים ורכב. אבל מספריים של ספרים, שאולי מזכירים פיסית רחיים ורכב, בשל שני ההלבים, וכן צמד הפרות לחרישה, מה כאן כלי לאוכל נפש? במה הם שונים ממחרשה ומכל כלי שנותן פרנסה לבעליו? המאיר עינינו יבורך!

¹¹ הרמב"ם פותח בדין איסור רחיים ורכב ומביא את לשון המקרא והמשנה שהבאנו ועובר לדון בשאלה אם שני הלאווים הם מצוות לא תעשה אחת או שמה שתיים והדבר חשוב, כמובן למניין המצוות שבזה ספר המצוות עוסק.

¹² לשיטת הרמב"ם, ברור שמה שחז"ל אמרו שהחובל רחיים ורכב עובר על שני לאווים, אין הכוונה לשני איסורים שונים ואין כאן שתי מצוות לא תעשה במניין המצוות: מצוות לא תחבול רכב ומצוות לא תחבול רחיים (ולשיטת רב הונא אולי גם מצוות לא תעשה לא תחבול נפש). זה ודאי אינו. הכל הוא מצוות לא תעשה אחת, אלא שעבר עליה פעמיים. המעניין הוא שהוא מסתמך על הספרי שהבאנו לעיל, כנראה מהלשון: "שני כלים המשמשיים מלאכה אחת", ראה גם לשונו הוא: "שבהיקבץ שניהם תיעשה המלאכה". וצריך עיון נוסף.

הלכה ו: שליח ב"ד שבא למשכן לא ימשכן דברים שאי אפשר לאדם ליתן אותם משכון כגון בגד שעליו וכלי שאוכל בו וכיוצא באלו, ומניח מטה ומצע לעשיר ומטה ומפץ לעני, וכל הנמצא בידו חוץ מאלו יש לו למשכנו ויחזיר לו כלי היום ביום וכלי הלילה בלילה, היו לפניו שני כלים נוטל אחד ומחזיר אחד.¹³

אבן עזרא דברים פרק כד פסוק ו

לא יחבול רחים ורכב - אמרו המכחישים, כי נדבקה זאת הפרשה עם ושמח את אשתו (ה), כי רמז למשכב, כי אסור שימנע מן המשכב, וזה הבל וריק. והביאו ראיה תטחון לאחר אשתי (איוב לא, י), וכבר פירשתיו. והאמת שהוא כמשמעו, שאסור לאדם שיחבול רחים.¹⁴

בראשית רבה פרשת בראשית פרשה כ

"והוא ימשול בדך". אמר רבי יוסי הגלילי: יכול ממשלה מכל צד?¹⁵ תלמוד לומר: "לא יחבול רחים ורכב".¹⁶ מעשה באשה אחת משל בית ט' בְּרִינוֹס¹⁷ שהיה נשואה ללסטים אחד, והיה בעלה מצערה. שמעו חכמים ובאו אצלה להוכיחו. כיון שבאתה לפני חכמים, הוציאה לפנייהם מנורה של זהב ונר של חרס על גבה. לקיים מה שנאמר: "ואל אישך תשוקתך".¹⁸

שמות רבה, פרשת פקודי, פרשה נא סימן ג

"אלה פקודי המשכן, משכן העדות" - מהו "משכן" שתי פעמים? א"ר שמואל בר מרתא: שנתמשכן שתי פעמים על ידיהם. זהו שאנשי כנסת הגדולה אומרים: "חבול חבלנו לך ולא שמרנו את המצוות ואת החוקים ואת המשפטים" (נחמיה א ז). מהו "חבול חבלנו לך"? הוי: שנתמשכן ב' פעמים, ואין "חבול" אלא לשון משכון, שנאמר: "לא יחבול רחים ורכב" (דברים כד ו). לכך כתוב: "אלה פקודי המשכן משכן העדות" שתי פעמים.¹⁹

שבת שלום

¹³ מחיבור שתי הלכות אלה של הרמב"ם נמצא אולי מזור לשאלותינו, היושבות כרחיים על צווארנו מתחילת דברינו: מה המיוחד בדין לא יחבול רחים ורכב ומה גדרו של דין זה? מדין התורה "לא יחבול רחים ורכב", אומר הרמב"ם (עפ"י הבנתנו הדלה) לומדים שני דברים שלעתיים מתלכדים ולעתיים נפרדים. ראשית, את הדין הרחב של כלי אוכל נפש, אבל גם "בגד שעליו" וגם כל כלי קיומי ביתי בסיסי "שאי אפשר לאדם ליתן אותם משכון". כלים שאם תיקח ממנו, תפגע בכבוד אישיותו ובמהות חייו הבסיסיים ביותר כבן אנוש, צלם אלהים. והדוגמאות לכך רחבות למדי ואולי גם משתנות עם הזמנים ומאידיך מסורות לבית דין של כל דור שיגדיר מהו "אוכל נפש". גם מקרר בימינו? שולחן וכסא? עובדה שהרמב"ם מרחיב ל"בגד שעליו" ונוקט בלשון: "דברים שאי אפשר לאדם ליתן אותם משכון". הדין השני שלומדים מהפסוק, הוא האפשרות שבלקחת משכון תיתכן מציאות שעוברים על שני לאווים. ודין זה כבר לא קשור בהכרח לדין אוכל נפש ומושפע מהמציאות הפיסית של הכלי ולפיכך נכון גם בצמד של פרות ובמספרים של ספרים ואולי בימינו גם בטלפון שהוא מחשב, במדפסת שהיא גם פקס וסורק (לעבור בשלושה לאווים ...) וכו'. כלים אלה אינם "אוכל נפש" ולגביהם קיימים דינים אחרים של משכון וגבייה מתי ואיך ניתן לגבות אותם. ראה תחילת דברינו בפיסקה הראשונה של המשנה. אם עבר על דינים אלה, בכלי שהוא פיסית דוגמת רחים ורכב שהם אחד שהוא שניים, יעבור על שני לאווים. ואפשר שזכינו לחדש כאן דבר מה ואפשר ששינוי זה הטוב יכפר. ובוודאי שלא הבאנו שום דבר להלכה ולמעשה.

¹⁴ צפיפות המצוות בפרשתנו והמה עבר המהיר ממצווה למצווה, אומר דרשני ומפרשים רבים לא יכולים ולא רוצים להתעלם מסמיכות ורצפים אלה. ראה גמרא ברכות כא ע"ב שגם ר' יהודה שלא דורש סמוכים בכל התורה, דורש סמוכים במשנה תורה (ספר דברים). עניין זה הביא פרשנים ודרשנים מסוימים לתת משמעות של "בינו לבינה" לעניין לא יחבול רחים ורכב. כנגד אלה, יוצא חוצץ אבן עזרא.

¹⁵ שאדם יוכל לעשות באשתו ככל העולה על דעתו? המפרשים אומרים שם: למשכן אותה, אבל ייתכן שהכוונה גם לדברים שבינו לבינה.

¹⁶ מה עניין רחים ורכב לכאן? ע"כ, משום שהאשה נמשלת לרחיים, אם בגלל הפסוק באיוב שאבן עזרא הביא ואם בגלל לשון עממית ודמיון בני אדם ובאו חכמים והשתמשו בפסוק מפרשתנו להגביל את כוחו של בעל וממשלתו על אשתו לעשות בה כרצונו. עכ"פ, ממדרש זה נראה ש"המכחישים" שאבן עזרא נלחם בהם ולא מוכן אפילו לשמוע את דעתם שהיא "הבל וריק", מזכירים כבר במדרש ובמסורות עממיות ואין זו הווייה או דעה שניתן בקלות לנפנף. ומי שרוצה לראות אף דברים חמורים יותר, דרשות המפתחות את "לא יחבול רחים ורכב" לענייני מין וכישוף ממש, יסתכל בפירושי יונתן בפרשתנו המצטט את הירושלמי ואת ספר חרדים שמנסים להילחם בכל עוז בפירושים מאגיים שנתנו לפסוק שלנו.

¹⁷ משפחה מיוחסת ומכובדת, כך יש להבין.

¹⁸ להשלמת המדרש, הבאנו סיפור זה שממחיש עד כמה אין אנו בקיאים בעניינים שבינו לבינה. האשה הוציאה מנורה של זהב ועל גבה נר של חרס לרמז לחכמים שלא יתערבו שכן לה טוב בחייה עם אותו שודד. ראה שם כל המדרש שהוא דורש את הפסוק בבראשית ג ז: "וְאֵל אִישׁךָ תִּשְׁוֹקֶתָּ וְהוּא יִמְשָׁל בְּךָ". וראה עוד איך התגלגל סיפור זה לאורך זמן ומעתיקים, עד שהשתנה לנוסח הבא: "מעשה באשה אחת מבית טברינוס שהיתה נשואה ללסטים א' חד. וכיון שבאת אצל חכמים שיוכיחוהו על שהיה מצערה, הביאו לפנייהם מנורה של זהב ונר של חרס על גבה, לקיים מה שנאמר ואל אישך תשוקתך והוא ימש ול בך" (בראשית רבתי פרשת בראשית עמוד 46). הבדל "פעוט".

¹⁹ אולי לא סתם "חבול חבלנו", לא סתם "לא שמרנו את המצוות, את החוקים ואת המשפטים", אלא עברנו על איסור "לא תחבול", קשרנו בחבל עבות את עינינו ואוזננו ולא ראינו ולא שמענו את צעקת השכבות החלשות שאין להם אפשרות להחזיר חובות ומשכנתאות ואנו לוקחים מהם גם את "כלי אוכל נפש". ובזכות שנחבשו את החבול, שנשמע לקול החבולים והממושכנים וננהיג חברה צודקת ביד רב חובל נאמן, נזכה לגאולה השלמה ולבניין משכון נאמן שלא ייחבל ולא יתמשכן עוד.

